

**I. ULUSLARARASI
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TRABZON'DA
DİNİ HAYAT SEMPOZYUMU**

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Şenol SAYLAN
Yrd. Doç. Dr. Betül SAYLAN

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Ayşegül TOPALOĞLU
Arş. Gör. Halil TEMİZTÜRK
Arş. Gör. Mahmut DİLBAZ
Arş. Gör. Semra ÇİNEMRE
Arş. Gör. Zöhre ÇAKIL

Tasarım

İbrahim Cihan

Baskı

İstanbul - Kasım 2016
Değişim Yayınları
Sertifika no: 34289

Yayın Kodu- ISBN

978-605-4925-93-3

EĞİTİMCİ, YAZAR, ŞAİR VE TRABZON MÜFTÜSÜ MUALLİM İBRAHİM CÜDÎ EFENDİ

*Hüseyin ALBAYRAK **

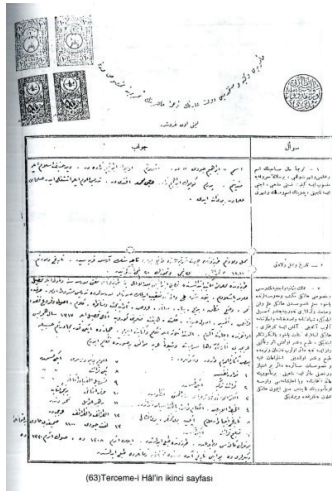
Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî
(1863 - 1926)

Birinci Bölüm: Doğumu Ve Ailesi

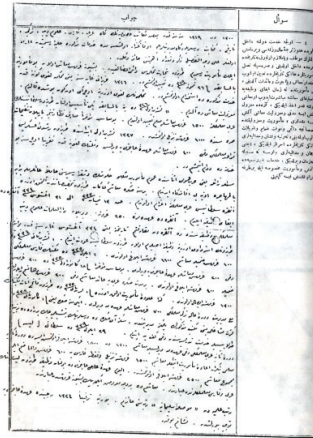
Trabzon'lu Muallim İbrâhim Cûdî, Hicrî 27 Sefer 1281 (20 Temmuz 1280 - 1 Ağustos 1864) Pazartesi günü Trabzon'da Hacı Kâsım Mahallesinde doğdu¹. Babası Arsin İlçesi Merkez Yeşilce Mahallesi eşrâfından Hacı Mehmed Efendi, annesi ise Âişe Hâtun 'dur. Soyü "Küçükibrahimoğulları" sülâlesinden gelmektedir.

* Eğitimci, Araştırmacı, Yazar, albayrahuseyin61@yahoo.com

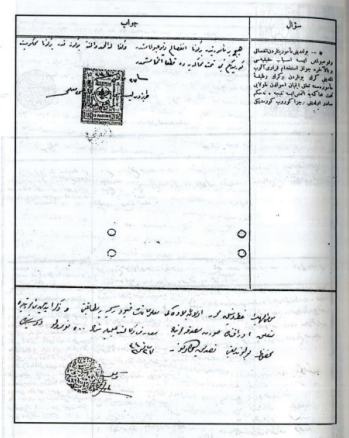
1 İbrahim Cûdî Efendi'nin Târihçe-i Hayâtı için bilinen üç ana kaynak vardır. Birincisi Murat Uraz tarafından Mahmut Goloğlu'na gönderilip, dili sadeleştirildikten sonra yayımlanan örnek. (*Eğitim Hareketleri Dergisi*, Mart-Nisan 1970, sayı 180-181, s. 13), diğeri İhsan Hamâmî'nin kitaplığına verilen "Terceme-i Hâl", üçüncüsü de İbrahim Cûdî Efendi'nin kendi el yazısı ile, Trabzon Müftüsü olurken İstanbul Şer'i Siciller Arşivi'nde bulunan "Terceme-i Hâl" evrakıdır. Bu üçüncü kaynaktaki doğum tarihi için 27 Sefer 1281 (01 Ağustos 1864) târihi verilmektedir ki bizim de esas aldığımız târih de budur. İbnülemin Mahmut Kemal İnâl, Son Asır Türk Şairleri isimli eserinde (C.I, s. 248) ay ve gün belirtmeksizin 1280, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1863/1864 yılını verirken, Abdulkadir Karahan da 20 Temmuz 1863 târihini vermiştir. (V. Türkoloji Kongresi Türk Edebiyatı Seksiyonu, 17 Eylül 1983). Karahan 06.06.1988 târihli Türkiye Gazetesi'nde yayımlanan "Muallim İbrahim Cûdî" başlıklı makalesinde de aynı tarihi verir; Mustafa Uzun, TDV İslâm Ansiklopedisi'nde de 1863 tarihini vermiştir. (Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Takvimü's-Sinîn, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 172; Yücel Dağlı-Cumhuriyet Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, (Ankara : T.T.K., 1997), C. 5, s. 196.

(63) Terceme-i Hâli'nin ikinci sayfası

(62) Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî'nin el yazısı ile Terceme-i Hâli'nin birinci sayfası

(64) Terceme-i Hâli'nin üçüncü sayfası

İbrâhim Cûdî Efendi'nin atalarının atası Küçük İbrâhim Ağa, Hicrî 960-970 (M.1552-1562) yıllarında Urfa yöresinden dört oğlu ile Karadeniz kıyılarına gelerek Yomra'ya; oğulları ise Of ilçesinin köylerine, Bayburt'un Pulur ve Doğu Bayezid yörelerine yerleşmişlerdir. Cûdî Efendi, Arsin'e gelen ve Konak sırtlarına yerleşen sülâlenin Ahmed Ağa kolundan gelmektedir. Babası Hacı Mehmed Efendi, onun babası Şeker Ağa, onun babası Hüseyin Ağa, onun babası da Ahmed Ağa'dır. Genişleyen âilenin 12 nesil geçmişinin olduğu belirlenebilmiştir. Âile, günümüzde "Gürsoy" soyadını kullanmaktadır

Tahsîli:

Cûdî Efendi ilk bilgileri kendi ifâdesiyle "Tedrîs-i ulûm ile iştiğâl edib, sülehâ-yı ulemâdan bir zât" olan İskender Paşa Medresesi Müderrîsi babası Küçükibrâhim-zâde Hacı Mehmed Efendi'den almıştır. Mutlu çocukluk günlerini Hacı Kasım Muhiddîn (Cumhuriyet) Mahallesi'ndeki evlerinde geçiren Cûdî Efendi, H.1291 (M.1875) yılında babasının ölümü ile çocuk yaşta yetim kalmıştır. Trabzon eşrâfından Kazzâz-zâde Hacı İbrâhim Efendi'nin yardımları ile yetişmiş, bir süre bu iyi niyetli kişinin himâyesinde kazzâzlık ve ticâret işleriyle de uğraşmıştır.

Cûdî Efendi, ilköğrenimini o zamanki adı ile "Tabakhâne Mekteb-i İbtidâiyyesi"nde tamamladıktan sonra, Müftü Medresesi'ne devam ederek baba mesleğine sahib çıkmış, genç yaşta kendisini yetiştirerek çevresine güven vermiş ve üstün meziyyeti ile de dikkatleri üzerine çekmiştir². Âlim ve fâzıl bir babanın çocuğu olan Cûdî Efendi, 14 yaşlarında Arapça ve Farsça'yı bir hayli ilerletmiş, araştırmaya ve yazmaya başlamıştır. H.1331(M.1915) yılında vefât eden annesinin yakınlarına anlattığına göre, daha 4-5 yaşlarında iken bile babasının yanından ayrılmayıp sürekli okuma ve yazma tâlimleri yaparak kendisini yetiştirmiş³, 15 yaşındayken şiir yazmaya heveslenmiş, 17 yaşında da Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir.

Daha 19 yaşında medrese talebesi iken, üstün meziyyetleri sebebiyle döneminde "Şeyhü'l - Üdebâ" diye şöhret bulan Trabzon'lu Ali Nakî Efendi'nin H.1296 (M.1880) yılında Hacı Kâsım Muhiddîn Mahallesi'nde açtığı "Mekteb-i Hamîdiye"ye 1883 yılında Türkçe öğretmeni

2 Mahmut Goloğlu'nun yayınladığı Tarihçe-i Hayat'ta İbrahim Cûdî Efendi'nin çocukluk ve öğrenim yılları şöylece anlatılıyor: "Beş yaşında iken mahallede bir kadın öğretmenin evindeki mektebe talebe oldum. Bir yıl süre ile orada harflerin şekillerini belledim, Kur'an-ı Kerim'i okumaya başladım. Sonra Hacı Kadî-zâde Hüseyin efendi'nin eğitimine verildim. Kur'an-ı Kerim'i baştan sonuna kadar okudum ve tecvid, ilmiyhâl dersleri gördüm, yazı san'atı üzerinde çalıştım. 1290 (1873) de babamın Arapça derslerine devam ettim. 1291 (1874) de Rüştîye'ye girdim. İki yıl sonra mektepten ayrıлып, Hoca Rüsen efendi'nin derslerine gittim. Daha sonra Üstâd Semerci-zâde'nin talebesi oldum. İy Müftüsü Hacı Faik Efendi'nin derslerine devam ettim. Özellikle Arap edebiyatı üzerinde gelişme gösterdim.

3 Abdulkadir Karahan, a.g.b.

olmuş, ilk kısmının idâreciliğini yapmış ve ayrıca Arapça derslerini de okutmuştur. Çalışmak zorunda kalan ve bu yüzden bir yandan öğretmenlik ve idârecilik yapan Cûdî Efendi; öte yandan da medresedeki öğrenimine devam etmiş ve 37 vayâ 38 yaşlarında iken icâzet almıştır.

Terceme-i hayâtı'nda "Bütün şürûh ve havas ta'kib edilmek sûretiyle medreselerde tadrîsi meşrût olan Sarf, Nahiv, Vazı', Mantık, Bedi', Beyân, Maânî, Arûz, Adâb-ı bahis ve Münâzara, Kelâm, Usûl ve Fûrû, Fıkıh, Ferâiz, Tefsîr, Usûl-i Hadîs, Hikmet, Hey'et fenlerini görüb ikmâl-i tahsîl ile 1317 sâl-i hicrîsi evâhirinde icâzet aldım." demektedir.

Görevleri:

Önce husûsî mekteplerde göreve başlayan Cûdî Efendi, bu mekteplerin yanısıra, başka kurumlarda da görevler yapmış, bir kısmını ise fahrî olarak yürütmüştür. Terceme-i Hayâtı'nda şöyle demektedir:

1300'den 1319 senelerine kadar (1884-1903) bazı husûsî mekteplerin; Türk Mekteb-i Hamîdî, İran Mektebi, Fransızların Fîrîrler ve diğer ecnebî mekteplere kâh müdürîyyetleriyle, kâh Türkçe, Arabî, Fârisî, Târih, Kırâat gibi tadrîsat ile evkat güzâr olmuştum. Bu hidemât-ı mezkûre, hilye-i resmîyyetten ârî olmakla alâ vech-i tafsîl zikir ve ta'dât ehemmiyyetini hâiz değildir.

İran Mektebi (Mekteb-i Nâsirî)

Bu arada Ermeni ve Rum mekteplerinde de öğretmenlik yapan Cûdî Efendi 'nin öğrencileri arasında İstanbul Ermeni Patriklerinden Karakin Haçaturyan'ın ismi de geçer. Tahminen, resmî görevi öncesinde Hacca gidip dört yıl kadar Mekke-i Mükerrerme'de kalarak Arapça lisanını geliştirme imkânı bulan Cûdî Efendi, bu dönemi de şöyle anlatmaktadır:

"Elsine-i selâse ile tekellüm ederim. Mekke-i Mükerrerme'de Dört sene kadar Müddet-i mücâveretim hasebi ile Arapça 'yı Fârisî 'ye nisbetle daha serbest ve Şîve-i Arab 'a muvâfık tekellüm ederim."

Bu ifâdeyle Cûdî Efendi, Arapça lisânına olan âşinâlığını belirtmektedir. Ancak Mekke-i Mükerrerme 'de hangi yıllarda kaldığı tespit edilememiştir.

İlk Resmi Görevi

İbrâhim Cûdî Efendi 'nin ilk resmî memûriyeti, 26 Temmuz Cumartesi 1319 (8 Ağustos 1903) târihinde tâyin edildiği "Trabzon Ticâret Mahkemesi Dâimî A'zâ" lığıdır. Tercihen ve imtihanla getirildiği bu görevde, Ticâret Mahkemelerinin kapatıldığı 1326 (M.1910) Haziranı sonuna, yani mahkemelerin lağvına kadar aralıksız yedi yıl kalmıştır. Mahkemelerin lağvı ile 3 ay 10 gün boшта kalmış ve bu süre içerisinde ma'zûliyet (işten çıkarılma) maâşî da alamamıştır.

İl jandarma teşkilatının ıslahı sırasında Trabzon'da açılan "Efrâd-ı Cedîde ve Posta Kumandaları Mektebi" nde Türkçe öğretmenliği yapmış ve bu mektep için bir de marş yazmıştır.

Zeytinlik Mektebi

İbrâhim Cûdî Efendi ‹yi ebedileştiren büyük hizmetlerden biri de, hâtırasını dipdiri ayakta tutan “Zeytinlik Mektebi” (şimdiki adıyla Cudibey İlkokulu) için sürdürdüğü çalışmalardır. 24 yaşlarında bir genç iken, kurucusu ve ilk müdürü olarak, yeni bir eğitim-öğretim anlayışı ile “Zeytinlik Mektebi” ni 1888 ‘de hizmete açmıştır⁴. İlkokul seviyesinde eğitim veren mekteb, kısa zamanda gelişerek; Cûdî Efendi ‹nin Trabzon ve çevresinde çok tutulan ve iki defâ onbiner adet basılarak 5 Kuruş fiyatla satılan *el Kenzü’l-Esnâ Fî Şerhi’l Esmâil-Hüsn* isimli eserin satışından sağlanan gelirle Zeytinlik Mektebi onarılmış ve bâzı ilâvelerle ikinci katı yaptırılmıştır⁵. Zeytinlik Mektebi o kadar şöret bulmuştu ki; “Dâr’ul Muallimîn (Öğretmen Okulu)” öğrencilerine örnek ders dinletmek için özellikle tercîh ediliyordu. Bu yüzden haklı olarak mektebin adı, halk arasında “Nümûne-i İbtidâiyye Mektebi” olarak bilinirdi. İbrâhim Cûdî Efendi Zeytinlik Mektebi ‘nin müdürlüğünü yaparken, İran’lıların Trabzon’da açtıkları “Mekteb-i Nâsîrî” nin müdürlüğünü de, ek görev olarak bir müddet devam ettirmiştir.

Ölümünden iki yıl sonra 1928 / 29 öğretim yılı başında Zeytinlik Mektebi’nin Cumhuriyet dönemi öncesi mezûnlarından Ömer Akbulut ‘un ifadesine göre, Müdür Emîn Tuğcu ‘nun teşebbüsleri sonucunda Vilâyet Encümeni kararı ile mektebin adı önce “Cûdîbey Mektebi” olmuş, daha sonraki yıllarda ise, “Cudibey İlkokulu” şekline dönüşmüştür. Böylece Trabzon; bu kıymetli evlâdına şükran duygularını yerine getirmede kusur etmemiştir.

Bu mutlu olayı anmak için düzenlenen törende, Cûdî Efendi’nin en yakın dostu, yardımcısı ve kitaplarının yayımcısı Kitâbî Hamdî Efendi çok güzel bir anlayışla İbrâhim Cûdî Efendi ‹nin elde bulunan *el Kenzü’l-Esnâ Fî Şerhi’l Esmâil-Hüsnâ* adlı eserinin her nüshasına kendi el yazısı ile şöyle bir sunuş yazarak törene katılan davetlilere dağıtmıştı:

“İki sene evvel vefât eden Merhum Cûdî Efendi ‘nin şu eserinin bedeli ile inşâolunan Âtik Zeytinlik Mektebi ‘ne, bu kerre takdîren “ Cûdî Efendi Mektebi “ tevsîm merâsimine hâtıra olarak veriyorum”²⁷ Cemâziyelâhir 1347 (13.12. 1928) (*Kitâbî Hamdî*).

Trabzon Mekteb-i Sultânî Öğretmenliği

H.1319 (M.1903) yılındaki ilk memûriyetten sonra, aynı yıl içinde Trabzon Sultânîsi’nde⁶ ilk resmî öğretmenlik görevine başlamıştır. Cûdî Efendi 11 Birinciteşrîn 1326 (24 Ekim 1910) Pazartesi târihinde başlayan; gerek kendisi ve gerekse Trabzon için büyük önem taşıyan bu öğretmenliği hakkında meşhûr *Lûgat-ı Cûdî* adlı eserinin 393.sayfasında “Cûdiyyûn” kelimesini açıklarken; hem bu kelime ve hem de Sultânî öğretmenliği hakkında şu bilgileri vermektedir:

4 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Seçil Ofset, 2008), C.1.

5 Hüseyin Albayrak, *Kuruluşunun 100. Yılında Cûdîbey İlkokulu*, (Trabzon: Erol Ofset, 1988), s. 25

6 Trabzon Sultânîsi için bkz: Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Lisesi*, (Trabzon: Kuzey Gazetecilik, Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş., 1987), s. 139.

Cûdiyyûn: Sefîne-i Nûh'un oturduğu dağın adıdır. Musul'un kurbundadır. Mahlâs-ı âcizem olan Cûdî lâfzı başkadır. Yâni Cûd lâfzından ismi mensûbdur. Trabzon Mekteb-i Sultânîsi Arabî muallimliği imtihanında varaka-i imtihâniyem zîrine musennâ ve mulemmâ olan şu kıt'ayı yazmış idim.

*Reeytû leylete 'emsin etâ yubeşşirûni
Minessemâi beşîrûn yekûlu yâ Cûdî
Emin baş ki in mevhebet bî-emrillâh
Misâl-i keştî-i Nûh, istevet ale'l- Cûdî'*

Bu dörtlükten anlıyoruz ki Cûdî Efendi, Mekteb-i Sultânî 'ye öğretmen olabilmek için, usûl gereği imtihan olmuş ve sorulara gerekli cevapları verdikten sonra, imtihan varakasının (kâğıdının) sonuna kendi ifâdesiyle “musennâ ve mulemmâ” diye nitelediği ilk iki mısraı Arapça ve son iki mısraı da Farsça olan bu kıt'ayı yazmıştır. Böylece Cûdî Efendi, verdiği cevaplarla imtihan sonucundan o kadar emîndir ki, büyük bir tûfândan sonra; yıkılmadan, dökülmeden, kırılmadan Cûdî dağının üstüne oturan ve içindekileri muhâfaza etme gücünü kaybetmeyen Nûh Aleyhisselâm'ın gemisi gibi, kendisinin de bu öğretmenlik makâmını kazanacağından emîn olduğunu anlatmak istemiştir.

Cûdî Efendi bu imtihanla Arapça ve Farsça 'ya olan âşinâlığını, liyâkatını, edebî kişiliğini ve kâbiliyyetini de ortaya koymuş, bunun sonucu olarak da Sultânî Arabî Muallimliği 'ne 1500 Kuruş maâşla tâyin edilmiştir. Bu maâş daha sonra, Maârif Nezâreti 'nce yapılan tenkihât sonrasında 1000 Kuruşa tenzîl olunmuştur.

Diğer Görevleri

Sultânî'deki Arapça öğretmenliğinden bir yıl sonra, 01 Birinciteşrîn 1327 (14 Ekim 1911 cumartesi) târihinde “Trabzon Askerî Rüştîyesi”ndeki “Kavâid” muallimliği de, Cûdî Efendi 'nin uhdesine verilmiş ve maâşına 400 kuruş daha zam yapılmıştır. Bu görevi, Askerî Rüştîyelerin kapatılmalarına kadar, takrîben 3 yıl devam etmiştir.

Cûdî Efendi (soldan ikinci) şehrin ileri gelen kişileriyle

Cûdî Efendi ‘nin birkaç görevi bir arada yürütebilmesini, eğitime olan inancı ve milletine duyduğu sonsuz sevgi ve hizmet aşkı ile izâh edebiliyoruz. Trabzon’daki Türk ve diğer azınlık okulları kendisini öğretim kadrolarına alabilmek için âdeta birbirleriyle yarış halinde idiler. Kendisinin de eğitim-öğretim ve kültüre dayalı her hizmete severek koşması, memleketin cehâletten kurtulması arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden kendini yıpratırcasına her hizmetin yanında olmuş, şiirlerinde de bu arzusunu çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur.

Bütün bunlardan başka, üç-beş yıl kadar fahrî olarak “Trabzon Maârif Meclîsi A’zâlığı” ve bir yıl kadar da Vâlîlik tarafından çıkartılan “Trabzon Gazetesi” nin başyazarlığı görevlerinde de bulunmuştur. Bu arada Trabzon’da yayımlanan İstikbâl Gazetesi, Kaygû, Genç Anadolu Mecmuâlarında da yazıları ve şiirleri yayımlandı.

Birinci Dünya Savaşı Yılları – Muhaceret

Gereksiz yere içine düştüğümüz, bununla da kalınmıyarak ateş hattına sürüldüğümüz Birinci Dünya Savaşı ‘nın âteşi, en fazla Trabzon ‘u yakıp yıkmıştı. Doğu Karadeniz kıyı hattı boyunca Rus kuvvetlerine karşı amansız bir mücadele veren Türk askerî birliklerinin yanı sıra savaşa iştirâk eden Trabzon’lu milis kuvvetlerinin, Of Savaşları ‘nda gösterdikleri kahramanlıklar, Baltacı Deresi Savaşlarında sergiledikleri üstün savunma dillere destân olmuştur⁸. Bu ölüm-kalım günlerinde Rus donanmasının bombardımanına pek çok defa hedef olan Trabzon, büyük tahribâta uğramıştı. Bu saldırılar sırasında Zeytinlik Mektebi çevresine düşen bombalar öğrencilerini evlerine yollamakla meşgul olan öğretmen Hâfız Ömer Efendi ‘nin şehîd olmasına, ayrıca öğretmen ve öğrencilerin yaralanmalarına da sebep olmuştu⁹.

Trabzon’un bombardıman edilmesi, büyük emek verdiği Zeytinlik Mektebi’nin yaralar alması, en önemlisi vatanın düştüğü acıklı durum; Cûdî Efendi ‘nin hassâs yüreğini sıplatmış, çok sevdiği Trabzon’un düşman tehdîdi altında bulunmasından büyük üzüntü duymuştu. 28 Mart 1916 tarihinde, bunca savunmadan sonra, Of İlçesinin düşerek Rus kuvvetlerince işgâl

8 Hasan Hilmi Umur, *Of ve Of Muharebeleri*, (İstanbul: Güven Basımevi, 1949), s. 43-65; Altay Yiğit, *Doğu Karadeniz Muharebeleri*, (birinci kitap), (Trabzon: İstikbâl Matbaası, 1950), s. 88-125

9 Seyit Bilâl Seyalioğlu, *Damla*, (Trabzon: Trabzon Matbaası, 1953), s. 107; Birinci Dünya Savaşı’nda Trabzon’un durumu için bkz: *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Rus-Ermeni-Rum Mezalimi 1914-1918*, (Ankara: Korza Yayıncılık Basım San.ve tic. A.Ş., 2015), s.49-113

edilmesinden sonra, Trabzon 'un yolu artık açılmıştı. Vâlî Mehmet Cemâl Azmî Bey 'in gayretleri ile Trabzon boşaltılmış mevcut şartlara göre iyi şekilde gerçekleştirilmiş ve batıya doğru göç başlamıştı¹⁰.

Temîn edilen araçlarla, çoğu yaya, at sırtında, kayıklarla Trabzon 'dan akan göç kâfileleri arasına İbrâhim Cûdî Efendi de katılarak, çekilen acı ve ızdırâbların bizzât canlı şâhidi olmuştu. Gönlü kan ağılıya ağılıya, "hükümetin vesîka-i resmiyyesini hâmilan" âilesiyle göç ederek Ünye 'ye yerleşti. Bir yıl kadar Ünye Sultânîsi'ndeki müdürlüğü ve öğretmenliği yanı sıra "Muhâcirin Şefkât Hey'eti Reîsi" olarak da görev yaptı. Ünye 'de iken yaşadığı hicret acılarını ve çekilen ızdırâbları dile getiren "Der Me sâib-i Harb-i Umûmî / Genel Savaşın Kötülükleri" başlıklı uzun şiiri, şu mısralarla başlıyordu:

*Âlem sarıldı yek-ser şemşîr-i intikâma,
Yek-dîgeri ser-â-pâ kalkış intikâma,
Rûy'i zemîn boyandı hûn-i akîk-ı fâma,
Seyl-i fiten boyandı tâ Mescîd-il Harâma,
Yâ Seyyide 'l verâ kûm!... Kâd kameti 'l-kıyâme. ¹¹*

"Hârb-i Umûmî esnâsında Trabzon'dan bil-muhâcere Ünye 'ye naklolunmuş isem de bir sene sonra berâ-yı vazîfe ile Ankara Sultânîsi'ne i'zâm olundum" diyen Cûdî Efendi, Trabzon 'daki maâş üzerinden, Ankara'da 20 Cemâziyel âhir 1335 (13 Nisan 1333/1917) Cuma günü göreve başladı. Günümüzdeki Hacettepe Üniversitesi Kampüsü içinde kalan Sultânî Mektebi Müdürlüğü ve öğretmenliğinin yanı sıra maâşına 250 Kuruş daha zam yapılarak "Dâr'ül-Muallimât Ulûm-i Dîniyye-Muallimliği" görevini de 24 Zilkâde 1336 (31 Ağustos 1334/ 1918) târihine kadar sürdürdü.

Cûdî Efendi 'nin Ankara Sultânîsi 'ndeki öğretmenliği sırasında, aynı sultânîye yeni Türkçe öğretmeni olarak tâyin edilen Mâhir İz, hâtıralarında Cûdî Efendi'ye karşı sevgi ve muhabbetini şöyle anlatıyor:

Birinci Cihân Hârbi'ndeki Trabzon Muhâcereti dolayısıyla Ankara'ya gelen İbrâhim Cûdî Efendi mektebimize Arapça muallimi olarak tâyin edilmişti. Kendisi ulemâ-i şuarâdan bir zât idi. Sohbetini hiç kaçırmak istemediğim için, onun nöbetine de kalırdım. Babamı ziyâret için bizim eve geldiği zaman, kendisine haber vermeden yarım saat kadar ayrıca sohbet ederdim¹²

Cûdî Efendi Ankara'da iken, ayrıca Hacıbayram Câmîî'nde vâzederdi. Bu târihlerde Ankara Müftüsü (daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Diyânet İşleri Başkanı) olan Rıfat Börekçi (1861-1941), vâazlarını çok beğendiğinden İbrâhim Cûdî Efendi'ye, "Ankara'da olduğun müddetçe bu kürsü senindir." deddiği söylenir.

Demek ki Cûdî Efendi, nerede olursa olsun şahsiyeti, ilmî kişiliği, okunan ve sevilen eserleri ile etrafını kendisine bağlamasını bilen, bahtiyâr insânlardan biri idi¹³

Trabzon'a Dönüş

Cûdî Efendi; birbuçuk yıl kadar Ankara 'da görev yaptıktan sonra, Trabzon'un 24 Şubat 1918 'de düşman işgâlinde kurtarılması üzerine, üstüste gelen ısrarlı davetler karşısında, 1 Teşrîn-i Sâni 1334 (1 Kasım 1918) Perşembe günü Trabzon Sultânîsi 'ndeki görevine geri döndü. Maâş 100 Kuruş zamlı 1100 Kuruşa çıkarıldı. 1 Eylül 1335/1919 'da Sultânî'nin Fârisî

¹⁰ Mehmet Cemâl Azmî Bey'in Trabzon Valiliği için bkz. Hüseyin Albayrak, *Tarih İçinde Trabzon Valileri*, (Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2008), s. 255

¹¹ Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî Efendi*, (Ankara: Kozan Ofset, Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti, 1994), s. 210

¹² Mâhir İz, *Yılların İzi*, (İstanbul: İrfan Matbaası, 1975), s. 59

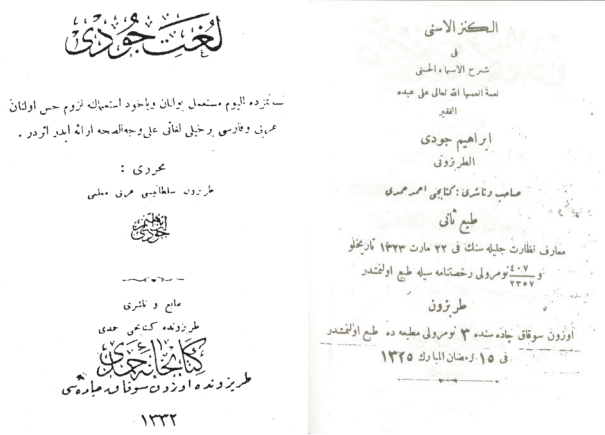
¹³ Ömer Akbulut, *Trabzon Şairleri*, (Trabzon: Trabzon Katbaası, 1955), s. 30

öğretmenliği de kendisine verilince maâş 200 Kuruş daha zamlı, toplam 1300 Kuruşa ulaştı. Fârisî maâşına da 18 Kânûn-i evvel 1335 (18 Aralık 1919)’de 200 kuruş daha zam geldi. Bir müddet sonra Arabî maâş 200 kuruş zamlı 1300 Kuruşa ulaştı, her iki dersten Sultânî ‘deki maâş toplamı 1700 Kuruşa ulaştı.

Bu arada 1 Teşrîn-i Sâni 1335 (1 Kasım 1919) ‘da “Trabzon Fâtih İnâs Mektebi”nin müdürlüğüyle, “**Devre-i âliye**” Türkçe öğretmenliği 700 Kuruş ücretle kendisine verildi. Meşguliyetlerinin çokluğundan 2 sene sonra, Kânûn-i sâni 1338 (1 Ocak 1922)’de Fâtih İnâs Mektebi Müdürlüğü’nden; 8 ay sonra kendi ifâdesiyle bütün eğitim öğretim meşguliyetini yalnızca Sultânî üzerine yöneltti. 29 Eylül 1339/1923 ‘da Sultânî devre-i sâniye ikinci devre) Arabî öğretmenliği kendisine verilerek maâş 1300 kuruştan 1800 kuruşa yükseltilmiş ise de devre-i sâniye öğretmeni görevine geri dönünce, maâş 1500 Kuruşa indirilmişti. Fakat Fârisî dersi için 600 Kuruş zam yapıldı, toplam maâş 2500 Kuruşa ulaştı.

Eğitim Öğretim Dışındaki Diğer Çalışmaları

İşgâl sonrasında Trabzon, perişân ve yürekler acısı bir durumdaydı. Her taraf yıkılıp yıkılmış, Türk evleri ve dükkânları yağmalanmış, Türklerin ekonomik hayatı felce uğramıştı. Yokluk, kıtlık, açlık ve hastalık Trabzon’un belini büküyordu. Bütün bu maddî ve mânevî olumsuzluklardan Cûdî Efendi de zarar görmüş, son eseri olan *Lûgat-ı Cûdî*’nin depoda bulunan ve henüz ciltlenmemiş formları, ve diğer eserleri yerli Rûmlar tarafından yağmalanarak yok edilmişti.

Cûdî Efendi’nin iki önemli eseri: *Lûgat-ı Cûdî* ve *El-Kenze’l-Esnâ Fî Şerhi’l-Esmâ’l-Hüsnâ*

Vatanına ve milletine hizmeti en büyük şeref kabul eden Cûdî Efendi; Birinci Dünya Savaşı sırasında işgâlin acıları ve yaraları sarılamadan, Mondros Antlaşması sonunda milletçe yoluna baş koyduğumuz İstiklâl ve Hürriyet mücadelesinde de en ön saflarda yer almış, tekrar bir işgâli görmemek için “yâ istiklâl, ya ölüm!” düsturuyla, uyanık ve tetikte olan Trabzon’da, bu maksatla kurulan “Muhâfaza-i Hukûk-i Milliyye Cem’iyyeti” ‘nin merkez idâre hey’etinde görev alan Cûdî Efendi, bir ara bu cem’iyyetin başkanlığını da yapmış, vaâzları, konuşmaları, sohbetleri, İstikbâl Gazetesi ve diğer yayın organlarındaki yazılarıyla kurtuluş mücadelesinin öderlerinden biri olmuştu. Cûdî Efendi ‘nin “Muhâfaza-i Hukûk-i Milliyye Cem’iyyeti” içinde olması büyük bir kazanç olmuş, saygıdeğer kişiliği, engin kültürü, yapıcı, iknâ edici ve birleştirici rolü ile vatanın kurtulması için mânevî bir önder olarak büyük hizmetler vermiştir¹⁴.

14 Hüseyin Albayrak, *Kurtuluş Savaşı’nda Trabzon* (Trabzon’dan Atatürk’e isimli eserden ayrı basım), (Trabzon: Özkan Ofset Matbaacılık, 1981), s. 103

İbrâhim Cûdî Efendi, savaş yılları boyunca Trabzon'dan ayrılmadı. Kurtuluştan sonra, Cumhuriyetin kurulması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Trabzon milletvekili olarak girmesi teklîfini kabul etmedi. Memlekete hizmeti, yine eğitimci olarak yapmak istediğini belirterek, kendi ifadesiyle “muallimliği meb’ûsluğa” tercih etmiştir. Cumhuriyetten önce, İttihâd ve Terakkîcilerin Meclîs-i Meb’ûsân üyeliği teklîfini de, aynı gerekçelerle geri çevirmişti.

Cumhuriyet Dönemindeki Hizmetleri

Dört yıl süren istiklâl mücadeleleri sonunda, vatanın düşmanlardan temizlenerek hürriyete kavuşulması üzerine, Cûdî Efendi kurtuluşu tekrar görebilmenin mutluluğu ve huzûru ile, sessizce köşesine çekilerek, çok sevdiği ve yarınlar için ümîd bağladığı öğrencileri ile uğraşmaya başladı.

“Muallim” olarak hizmet vermek isteyen İbrâhim Cûdî Efendi, Trabzon Sultânîsi'nin garîbliğine de üzülüyor ve kendi imkânları ile bir çözüm arıyordu. Zira, Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon Sultânîsi binâsı işgâl kuvvetleri tarafından hastane olarak kullanılmış, kurtuluştan sonra da, son sınıf öğrencisi olmadığı için mezûn verilememişti. Kurtuluş Savaşı yıllarında her ne kadar Sultânî öğretime açık olmuş ise de, 1919/1920 öğretim yılında sâdece iki öğrenci mezûn olabilmiş, 1920/1921 öğretim yılında ise, mezûn verilememiştir. 1921-22 ve 1922-23 yıllarında birer öğrenci mezûn olurken, Cumhuriyetin ilân edildiği 1923/1924 yılında da yedi öğrenci ile târihî Trabzon Sultânî'si son mezûnlarını vermiştir¹⁵.

Bu arada 1921 yılı içinde Trabzon'da örnek bir İslâm medresesinin kurulması çalışmalarına başlanmıştı. Vâli Hâzım Bey (Tepeyran) ulemâ ve eşrâfın bu konudaki isteklerini, önemle ele alarak, ulemâ ve eşrâfın dışında fikirlerinden yararlanmak için, Maâif Müdürü Rıfkı Bey ve Sultânî Müdürü Ali Cânib (Yöntem) Bey'leri de dâvet etmiş, modern bir medrese programının tesbitini emretmişti. Aynı yıl içinde 30 öğrenci ile açılacak medrese için, özel kanûnu gereğince, askerlikten muâf olan ve öğrenimlerini tamamladıktan sonra diğer medreselere müderrîs olarak atanacak olan öğrencinin mâişet ve tek tip elbisesi, özel gelirlerden sağlanmıştı. Medresenin teşkilâtıyla programlarının düzenlenmesi için memleketin en ünlü ulemâsından Hatip-zâde Emîn ve Hacı Cûdî (Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'lerin reylerine başvurulmuş, yüksek dersler için kendilerinden söz alınmıştı. Emîn Efendi medresenin müdürlüğünü de kabul etmişti. Yakın zamanlara kadar ilim ocağı sayılan Trabzon Hatûniyye, İskender Paşa, Orta Hisâr ve Müftü Câmiî Medreseleri ün kazanmıştı. Emîn ve Cûdî Efendiler de Müftü Câmiî Medresesi'nden yetişmişlerdi. Ancak, istilâlar bu nûr ve ziyâ ocaklarını, vakıflarıyla birlikte söndürmüştü. Medresede yabancı dil öğrenimi de yapılacak, özellikle Arapça 'nın pratik olarak öğretilmesine çalışılacaktı¹⁶.

15 Temmuz-15 Ağustos 1923 târihleri arasında toplanan Birinci Hey'et-i İlmiyye'de, ortaöğretim sistemi üzerinde durularak, bugünkü temel ilkeler benimsenmişti. Tevhîd-i Tedrîsât Kanûnu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, kabul edilen yeni programla İdâdî ve Sultânî tipi mektebler yerine şimdiki liseler yürürlüğe konularak, bu kurumlarda genel kültüre ve akademik bilgilere ağırlık verilmiştir¹⁷.

Trabzon Sultânîsi'nin liseye dönüştüğü 1924/25 öğretim yılına yeni girildiği günlerde, 15 Eylül 1924 'de Atatürk'ün Trabzon 'u ilk ziyâretleri sırasında, Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, Trabzon Lisesi'nin öğretmeniydi. Atatürk, Trabzon'a gelişinin ertesi günü saat 16.30'da, Lise'yi gezerek incelemelerde bulunduktan sonra, öğretmenlerle ayrı ayrı konuşmuş ve öğretmenler kurulunda oturarak beraberce çay içmişti. Lise'nin Spor Şeref Defteri'ne “*bedenî idmân fikrî*

15 Albayrak, *Trabzon Lisesi*, s. 149

16 Sabahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, (Ankara: T.T.K., 1991), s. 194

17 *Meydan Lorousse*, (İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti., 1972), C.8, s. 13

idmânla müvâzî olmalıdır” cümlesini yazan Atatürk, târih öğretmeni Rıfat Bey’in: “*Paşam, müfredât programlarında Türk Târihi ‘ne yeteri kadar yer verilmiyor’*” demesi üzerine Mustafa Kemâl, “*Muallim Efendi, bu sözlerinden çok duygulandım; artık bundan böyle Türk çocuğu kendi târihini okuyacaktır. Bundan emîn olabilirsiniz.*” şeklinde karşılık vermişti¹⁸.

Böylece “Millî Târih” görüşü ve kararı, bu gezi sırasında Trabzon Lisesi’nde kararlaştırılmış oldu. Atatürk, Lise’de aynı gün “Mâ’lûmât-ı Dîniyye” öğretmeni Tevfik Hoca’nın dersine girmiş, derste öğrencilere Kur’ân-ı Kerîm okutmuş, Vâsıf Hoca’dan da *İnşirâh Sûresi*’ni¹⁹ okuyarak açıklamasını istemiştir. Yeterli cevap alamayınca, Lise’nin Arapça öğretmeni İbrâhim Cûdî Efendi ile görüşmüş, karşılıklı sohbetlerinde onun bilgi ve kâbiliyyetine hayrân kalarak, saygı göstermiş ve fazlasıyla memnûn kalmıştır²⁰.

1924 yılında Müftü Ahmet Mahir (Durukan) Efendi’nin ölümü üzerine Cûdî Efendi Trabzon müftülüğüne tayin edildi. Bazı kaynaklarda ise, Trabzon Müftüsü olarak Raif Bey’in isminden söz edilmekte ve Raif Bey’in ölümü üzerine İbrahim Cûdî’nin Haziran 1924’de Trabzon Müftüsü olduğu belirtilmektedir²¹.

Cûdî Efendi, “Hiçbir me’mûriyetten bir gûna infisâlim vukû bulmamıştır ve kezâ lehû’l-hamd ve’l-minne bugüne kadar bir gûna mahkûmiyet görmediğim gibi taht-ı muhâkemeye de kat’a alınmamışımıdır.” beyânını kendi el yazısı ile, 27 Mayıs 1340/1924 ‘de verdiğinde “Trabzon Lisesi Arabî ve Fârisî Muallimi” idi. Aynı yıl içinde Atatürk ‘ün 15 Eylül 1924’de Trabzon’a gelişleri sırasında²² da öğretmenliği devam ettiğine göre, büyük bir ihtimâlle, İbrâhim Cûdî Efendi Trabzon Müftülüğü yanı sıra, Sultânî’deki öğretmenliğini de bu yıllarda birlikte sürdürüyordu.

Kişiliği

Trabzon’lu Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, çalışkan, iyi huylu, güzel ahlâk ve fazîlet sâhibi bir âlimimizdir. Memleketin eğitim-öğretim, kültür ve dînî hayatının gelişmesine büyük hizmetleri dokunmuş saygı değer bir kişidir. Bâzan beş-altı görevi aksatmadan bir arada yürütebilmesi, hizmet aşkının sonucuydu. Alçak gönüllülüğü ve tatlı sohbetleri ile gönülleri fethetmesini bilen Cûdî Efendi, gerek söz, gerek yazı ve gerekse davranışları ile hiç kimseyi incitmeyen müstesnâ bir kişiliğe sâhibti. Fazlasıyla sevilir ve hürmet edilirdi. Yoldan geçtiğinde herkes saygı ile eğilir, hürmette kusur edilmezdi.

İbrâhim Cûdî Efendi’nin kişiliğini incelediğimizde çeşitli mezîyetleri içinde ağırlığı teşkil eden şu özellikleri öncelik kazanır:

Cûdî Efendi, Trabzon’un değerli dîn âlimlerinden, yânî ulemâdan birisidir. Cûdî Efendi, müverrihtir, yânî târih yazabilecek kadar kendini yetiştirmiştir. Cûdî Efendi, değerli bir şâir ve edebiyatçıdır. Cûdî Efendi, Trabzon basınına emeği geçen ber gazeteci ve yazardır. Cûdî

18 Ahmet Can Bali, *Atatürk’ün Tarih Görüşü* (Trabzon’dan Atatürk’e isimli eserden ayrı Basım), (Trabzon: Özkan Ofset Matbaacılık, 1981), s. 2; Mehmet Yağmur, “Tarihi Bir Anı”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Kasım 1984

19 İnşirâh Sûresi: Kur’ân-ı Kerîm/ 94, Mekke’de nâzil olmuştur, 8 âyettir

20 Mustafa Kemal Atatürk’ün, Trabzon Sultânisi’nde İbrahim Cûdî Efendi ile karşılıklı görüşmesinde göya “Medreselerin kapatılmasındaki fetvayı Cûdî Efendi’den aldığı” yolunda yakıştırmaya söylentisi asılsızdır. Zirâ, medreselerin kapatılması ve Tevhîd-i Tedrisat Konunu’nun kabulü ve uygulanmaya konulması 3 Mart 1924’de gerçekleşti. Atatürk, bu tarihten 7 ay sonra 15 Eylül 1924’de Trabzon’a geldi ve ertesi günü Trabzon Sultânisi’nde Cûdî Efendi ile karşılıklı sohbet etti. Daha öncesinden de bir görüşmesi olmadı. Bu söylehti iyi niyete dayanan asılsız bir yakıştırmadır.

21 Mesut Çapa-Veyssel Usta, *Cumhuriyetin İl Yıllarında Trabzon vilâyetinde Yazışmalar*, (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık Yay. San.Tic. Ltd. Şti., 1997), s. X

22 Mustafa Kemal Atatürk, Cumhurbaşkanlığı olarak Trabzon’u üç kere ziyaret etmiştir: 1. (15-17 Eylül 1924), 2. (26-29 Kasım 1930), 3. (10-13 Haziran 1937) Daha geniş bilgi için bkz:Nuri Onat, Cumhurbaşkanlığı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın *Sonbahar Gezileri*, (İstanbul: Can matbaası, 1984), s. 75-80; *Trabzon’dan Atatürk’e* (Komisyon), (Trabzon: Özkan ofset Matbaacılık, 1981), s.221-255; Veyssel Usta, *Arşivlere Yansıyan Belgelerle Trabzon’da Atatürk Sevgisi*, (Trabzon: Seçil Ofset, 2005); Veyssel Usta, *Atatürk ve Trabzon*, (Trabzon: Eser Ofset ve Matbaacılık, 2011)

Efendi, içine kapanık bir kişi olmayıp, cemiyetçi ve teşkilâtçı bir kişidir. Cûdî Efendi, değerli bir eğitimci ve Türk Millî Eğitimine çalışmaları, dersleri ve eserleriyle hizmet etmiş değerli bir muallimdir.

Bu mezîyet ve özellikleri benliğinde toplayan Cûdî Efendi, örnek alınacak bir insân olarak dün olduğu gibi, bugün de değerini korumaktadır. Geride bıraktığı eserleri ve şiirleri ile ebedî olarak gönüllere taht kurmuştur. Cûdî Efendi aynı zamanda, ilmine herkesi hayrân bırakan canlı bir kütüphâne idi. Mantık ve iknâ kâbiliyeti fevkelâde olup, güzel hitâbeti ile karşısındakini hayrân bırakırdı. Her çeşit topluluğa hitâbedebilen bir özelliğe sâhibti.

Târîhi araştırma ve incelemeler; dîni anlatanların, dîn irşâdçılarının hiçbir zaman ihmâl etmemeleri gereken bir çalışma yoludur. Târih, mutlaka asıl kaynağından araştırılmalı ve kavranmalıdır. Cûdî Efendi, bu bakımdan görevinin ehli olarak, târih araştırmacılığına da önem vermiş ve bu konuda otorite olduğunu eserleri ile isbât etmiştir. Yazdığı *Târîh-i Enbiyâ ve İslâm* isimli eseri ile Cûdî Efendi, hem ulemâdan bir kişi, hem câmi kürsüsünde vâiz, fetvâ makâmında müftü-hoca, hem de kültür değerlerimizle dopdolu, aranılan bir muallimdi. Cûdî Efendi aynı zamanda, târih yazacak kadar da, târih biliyordu.

Cûdî Efendi edebiyatçıdır. Birbirinden güzel ve güçlü şiirleri, büyük bir değer taşıyan Lûgatı, gerek Arapçaya ve gerekse Türkçeye âit yazdığı gramer kitapları, bu konuda en açık ve en yeterli delillerdir. Cûdî Efendi, Türk dilinin sağlam esaslara göre öğretilmesi lüzûmuna inanmıştı. Ulemâdan biri olması yanı sıra, şiir yazabilecek kadar edebiyatçıdır. Şiirleri, Osmanlı târihinde büyük dîvân sâhipleri ayarında idi. Ayrıca günümüzde bile değerini koruyan ve ilim çevrelerince aranan bir lûgat yazacak kadar da, dil bilimine vâkıftı.

Yayınladığı eserlerle memlekete çok değerli hizmetlerde bulunan Cûdî Efendi 'nin hayâtı çok hareketli geçmiş ve hizmetlerinden ötürü de herkesin hürmet ve saygısını kazanmıştır. Şahsen çok vakûr, gösterişe ehemmiyet vermeyen, inandığını mutlaka söyleyen, söylediği zaman da bilgi ve ifâde güzelliği ile herkesi inandıran bir kimse idi. Kendisinde kök salmış bir özelliği de, üst seviyedeki nâzım ve nesîr ifâdeleri yanında, beş-on yaşlarındaki çocukların bile anlayabileceği seviyeye inebilecek kadar bir ifâde kudretine sâhib olmasıydı.

Tabakhâne Câmiî imâmlığından emekli merhûm Hakkı Bey'in anlattığına göre, İbrâhim Cûdî Efendi; hicretten, yâni 1916 yılından önce, 15 yıl kadar, her ramazân ayında Kur'ân-ı Kerîm'in bir cüz'ünü tefsîr eder, geniş dînî bilgisi ve kültürü ile bir ay boyunca konularını, âyetelerin tefsîrlerine göre plânlar ve öylece va'z ederdi. Rus işgâli sırasında iki sene ara verdiği derslerine, hicret dönüşünden sonra da devam etmiş ve 15. cüzün birinci sayfasından başlamıştır. Ramazân va'zlarına 21. cüzün tefsîrine kadar devam edebilmiş, fakat bundan sonrasına ömrü yetmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu tefsîrleri konusunda oğlu Osman Cûdî'den dinlenildiğine göre, Cûdî Efendi yaptığı konuşmalarını olduğu gibi kâğıda geçirmez, ancak önünde açık bulundurduğu Kur'ân-ı Kerîm'e değişik tefsîrler ve mânâlar veren müfessîrlerin görüşlerini küçük kâğıtlara not alır, bu kısa notlardaki hatırlatmalarla cemaâta va'z ederdi. Bu çalışma notlarını yayımlamayı ise hiç düşünmemiştir.

Cûdî Efendi, ramazân aylarında Tabakhâne, gündüzleri de Çarşı Câmiî'nde va'z ederdi. Diğer zamanlarda ise genellikle va'zlarını Çarşı Câmiî'nde yapardı. Va'zlarına herkes gider, şehrin en seçkin cemaâti nasihâtlerinden faydalanmak için etrafında toplanırdı. Sâkin bir hayât yaşamış olan Cûdî Efendi'nin, fikir ve düşüncelerinden faydalanmak için ayrıca dâvetler ve toplantılar düzenlenir, sohbetleri için daha çok kendi mahallesinde, Hacı Kâsım Câmiî vakfı olan kiraâthâne tercîh edilirdi.

Osmanlı dönemi Zeytinlik Mektebi mezûnlarından Şevket Çulha, Cûdî Efendi için şu takdîrkâr ifâdeleri kullanıyor:

Gerçekten O'nun başı yastıktan çok rahlesi üzerinde dinlenirmiş. O'nun kalbe dönük gözleri, ömrünün bütün şafâklarını seyretmiştir. Tanıyanlar bilirler ki İbrâhim Cûdî Merhûm'un, nârin yapısı, sessiz, gösterişsiz hâli ile mânevî yönü, muazzam bir tezât teşkil ederdi. Kısaca, sâde ve ucuz bir zarf içinde çok değerli bir mazrûfun, çok pahalı bir mücevherin bulunduğuna açık seçik bir örnektir.²³

Osmanlıca'yı da (Arapça ve Farsça'dan elde ettiği doğu dillerine hâkim olmak geleneğine ilâveten) imrenilmeğe değer bir ustalıkla kullanan Cûdî, ulemâya (bilginlere) tevcih edilen pâyelerden “Kibâr Müderrisîn” sınıfına dâhildi. Kişiliği bakımından, haktan ve doğrudan ayrılmayan, görev duygusu son derece kuvvetli, erdemli bir hayât sâhibi, disiplinli ve düzenli hareketleri seven, herkese yardıma koşmaktan zevk alan ve sosyal hizmetlerde bulunma yolunda hiçbir gayreti esirgemeyen bir zât olduğunu yakınları ve kaynaklar kaydetmektedir. Bir misâl olmak üzere, Ali Nâkî'nin ve kendisinin de bir süre idâre ettiği Zeytinlik Mektebi, *Esmâül-Hüsnâ Şerhi* kitabının (söylentiye göre 3.000 altın lira sağlanan) geliri ile yeniden genişletip yaptırmasına işâret olunmaktadır.

Gerek öğrencilerinin yazdıklarından, gerekse oğlu Osman Cûdî Gürsoy'un yolladığı notlardan ve gerekse antoloji, ansiklopedi, hâtıra yazılarından rahatça anlaşılmaktadır ki İbrâhim Cûdî Efendi, tahsîl, terbiye, bilgi, ahlâk, öğretim gücü, insanlara karşı davranışları gibi değişik bakımlardan ondokuzuncu yüzyılın sonlarıyla, yirminci yüzyılın başlarında yetişen mümtâz, müstesnâ bilgin, şâir, öğretmen ve terbiyecilerimizdendir.

Şairliği

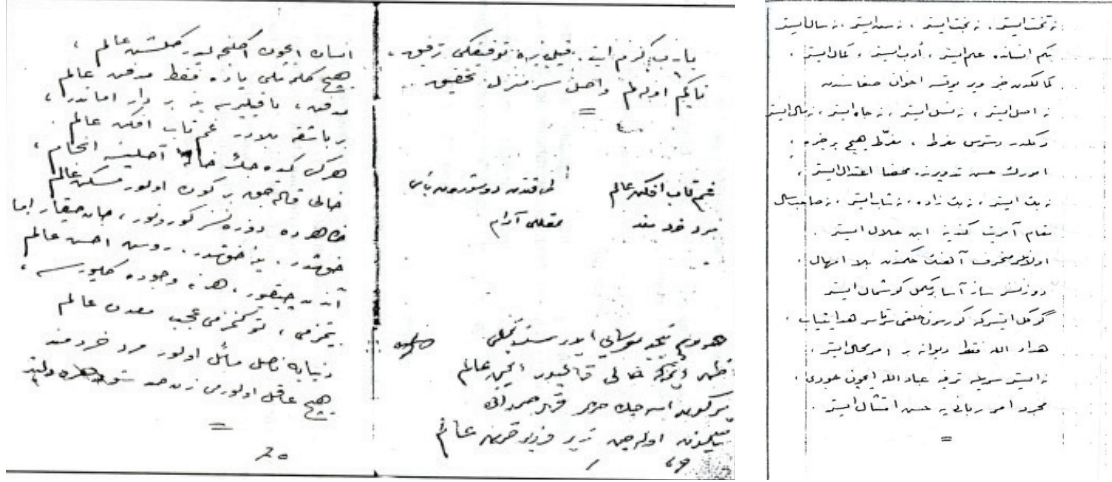
Muallim İbrahim Cûdî Efendi'nin şairliği, klâsik edebiyatımızın görüşlerine uygundur. Hassâs rûhunun, eski manzûm kalıpları ve sanatları içinde beliren ifâdesi, ekseriyetle dokunaklı ve düşündürücüdür. Zamanımızdan, yer yer Rûh-i Bağdadî'yi andırır bir üslûpla yakındır. Fakat bu yakınlık, yenileşmeye ve ilerlemeye karşı değil; vefâsızlıklara, çıkarıcılara ve riyakârlıklara karşıdır. Nâzım ile nesri aynı derecede sağlam bir üslûbun ve geniş bir kültürün akislerini taşımaktadır. O'nun ifâdelerinde lirizm, çoğunlukla ikinci plâna geçmekte, öğreticilik vasfı önde görülmektedir. Cûdî Efendi, bir nasihatçı, ahlâk kurallarını savunucu olarak toplumun iyiliğini ve yükselmesini isteyen kişiliği ile karşımıza çıktığı zaman, ifadelerindeki samimiyet ve üslûbundaki canlılık, kendisini seve seve okumamızı sağlar.

Cûdî Efendi, dîvân tarzında muvaffak olmuş bir şairdir. Nâzım şekillerinin hepsinde üstâd olduğunu, zamanının şairlerine kabul ettirmiştir. Üslûbu lâtif, zarîftir. Eski tarzda yazdığı şiirlerinde “Cûdî” takma adını kullanırdı. Cûdî'nin şairliği konusunda denebilir ki, XX. yüzyıldan önce Türkiye'de Dîvân şiiri geleneği revaçtan düşmeseydi. Büyük bir ihtimalle bugün okullarımızda “Cûdî” imzalı şiirler de ders kitaplarında yer alacak ve okunabilecekti. Çünkü Cûdî Efendi'nin dîvân şiiri tekniği ile son derece sanatlı güzel şiirleri vardır. Şiirleri dış yapı bakımından oldukça mükemmeldir. Gazel, kasîde, terkîb-i bend, mütezâd, manzum hikâye gibi dîvân türlerinde şiirler yazmıştır. Son derece rahat, akılcı bir söyleyişe sahiptir. Arûz perdesine dokunurken hiçbir engelle karşılaşmayan söz dizileri, sanki güzel bir besteyi seslendirir. Şiirlerinde, yükselen bir sesle sağlam bir ahenk vardır. Bu güçlü sesin arkasında okuyucuyu hayâl kırıklığına uğratan bir anlam boşluğu da yoktur. Çok yerde rediflerle güçlendirilmiş zengin hikâyelerin birbirine bağladığı mısraların, beyitlerin müzikalitesi son derece güçlüdür. Yer yer sâde, fakat her zaman külfetsiz bir dil kullanan Cûdî'nin, buna rağmen şekil ve anlam yönüyle böyle güzel şiirler söylemesi, bir “sehl-i mümteni” olarak düşünölmelidir²⁴.

23 Şevket Çulha, “İbrahim Cûdî Hoca”, *Kuzey Haber Gazetesi*, 8 Nisan 1986

24 Yaşar Ramazanoğlu, “İbrahim Cûdî'nin şiirleri”, *Kuzey Haber Gazetesi*, 14/15 Mayıs 1986

Mahir İz, Cûdî Efendi için “Bedihe-gû bir şairdir” der ve dîvanında çok güzel ve müsennâ na’tlar, tevhîdler, gazeller, kasîdeler, terkiib-i bendler, kıt’alar, müfretler ile birçok fantezi şiirler olduğunu söyler. Abdulkadir Karahan ise; “Cûdî’nin şiirleri, klâsik edebiyatımızın son yüzyıldaki yavaşlayan canlılığı ve yeni nesiller tarafından beklenen sıcak ilgiden yoksunluğu düşünülürse, gerek şekil ve gerekse muhtevâ bakımından emsallerine kıyas edilirse, gerçekten bir hayli başarılıdır. Geleneğe uygun vezîn ve kafiyelerle kaleme alınmış manzûmlar, mevhumlar itibâriyle ilk saftadır. Cûdî’yi, böylece eski edebiyat geleneklerimizi başarı ile yaşatmasını bilen, geniş kültürü, inançlı ve güvenli bir Türk büyüğü olarak selâmlayabiliriz.” değerlendirmesini yapar²⁵.

İbrahim Cûdî Efendi’nin şiirlerinin not edildiği üç ayrı defterden örnek sayfalar

İbrahim Cûdî Efendinin dîvânı bugün için kaybolmuştur. Bu konuda Mahir İz şu bilgiyi vermektedir: “Samsun Lisesi Müdürü Ziya Bey Cûdî Efendi’nin şiirlerinin yazılı olduğu divanı almış, iade edip etmediği öğrenilememiştir.”²⁶ Bu dîvandandır alınma seçme şiirlerden oluşan üç ayrı defterde de yaklaşık aynı şiirler bulunmaktadır.

Defterlerden biri Cûdî efendi’nin büyük oğlu Hakkı Gürsoy’dan temin edilmiştir. İkinci defter, Hakkı Gürsoy’un küçük oğlu Ali Dinçer Güsoy’dan, üçüncü en güzel yazı hattı ile oluşan defter de Cudi Efendi’nin küçük oğlu Osman Cûdî Gürsoy tarafından Abdulkadir Karahan’a verilen defterdir.

Bu defterler temin edilerek Rahmetli Doç. Dr. Ahmet Hilmi İmamoğlu Bey’e okutturulmuş, vezin ve kafiyesi buldurularak, gazete ve dergilerde yayınlanmış diğer örneklerle birlikte 59 şiir, ilk defa tarafımdan 1988 yılında, *Trabzonlu Muallim İbrahim Cûdî* isimli eserimde yayınlanmıştır.

İbrahim Cûdî Efendi’nin şairliği yanı sıra, mezar taşları üzerine gâyet güzel kasîdeler yazarak tarih düşürmesi de meşhûrdur. Otoritelerin ifadelerine göre Cûdî’nin tarih düşürmedeki hüneri “Sürûri” derecesinde idi. Bu konudaki tespit edilen örnekleri Murat Yüksel *Türk İslâm Eserleri ve Kitabeleri* isimli beş ciltlik eserinde belirtmiştir²⁷.

25 Karahan, a.g.b.

26 Mahir İz, a.g.e., s. 59

27 Murat Yüksel, *Trabzon’da Türk İslâm Eserleri*, (İzmir: Trabzon Belediyesi Yayını, Peker Matbaacılık, 2000), 1-5 cilt

Şiirlerinden seçme beyitler:

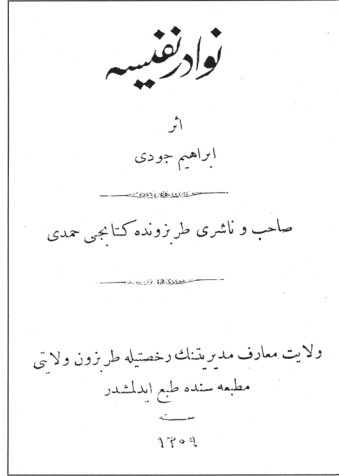
*Pes-pâye neyl-i sadr ile server olur mu hiç?
Gelmekle semt-i re'se kadem, ser olur mu hiç?
Destâr u cübbe âdeme olmaz kemâl-bahş,
Giymekle er libâsını zen, er olur mu hiç?
Kimi huşyârdan halkdan, kimi mestâneden bîzâr;
Kimi ebhâs-ı hikmetden, kimi efsâneden bîzâr.
Şu işrethâne-i âlem ne ye's-engîz reng almış,
Harîfan neş'eler îcâd iden peymâneden bîzâr.
Ne taht ister, ne baht ister, ne sinn ister, ne sâl ister
Beyim insanda 'ilm ister, edeb ister, kemâl ister.
Kemâlinden haber ver yoksa ihvân-ı safâ sende
Ne asl ister, ne nesl ister, ne câh ister, ne mâl ister.
Ne 'âbidde, ne zâhidde, ne dânişverde kalmıştır;
Şeref, <zzet, fâzilet şimdi, sâhib-i zende kalmıştır.
Ne devr-i sa'dler görmüş, ne demler sürmüşüz biz de,
Bugün ol neş'enin ammâ humârı serde kalmıştır.
Ser âteş, sîne âteş cân u dil âteş, ciğer âteş,
Derûn âteş, birûn âteş, vücudum ser-te-ser âteş,
Ne âteş-nak bezm-i 'ayş u nûşun var senin sâkî,
Sebû âteş, kadeh âteş, mey-i la'lin güher-âteş.
Cihânda fazl u kemâlile iftihâr itmem,
Senâ vü zemmine cuhhâlin i'tibâr itmem.
Husul-i maksad için halka âb-ı rû dökmem,
Azîz nefsimi beynel-'bâd-hâr itmem.
Her vâizi bir âlim-i yektâ mı bilirsin?
Her nutkunu bir hüccet-i ğarra mı bilirsin?
Her saç uzatan hûd seri mürşid mi görürsün?
Her şahs-ı ebû'l-Lihyeyi baba mı bilirsin?
Ya ağzını tut nakl-i suhandan hazer eyle
Ya sîneni her türlü belâya siper eyle.
Her boşboğazı, mahrem-i râz etmeğe gelmez,
Ehli dil isen, sırrın için terk-i ser eyle.
Âlemde bugün yok gibidir ehl-i kanâ'at,
Zühhâde bile hırs u tama' itdi sirâyet.
Paran yok ise, itmez iki para da aklın,
Zengin kim ise, şimdi odur ehl-i dirâyet*

Eserleri

Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'nin gazete ve dergilerde çıkan yazılarından ve şiirlerinden başka, müstakil kitap olarak basılan eserlerinin tamamı Trabzon matbaalarında basılmıştır. Kaynaklarda değişik sayıları veriliyorsa da benim örneklerini görerek tespit ettiğim eser sayısı 19'dur :

1. Nevâdir-i Nefîse, 2. Teshîl-i Elifbâ-yı Osmânî, 3. Resimli Elibâ-yı Osmânî, 4. El-Kenzü'l-Esnâ Fî Şerhi'l-Esmâil Hüsna, 5- Rehber-i Avâmil, 6- İmlâ ve Kırâat, 7- Teshîl-i Sarf-ı Osmânî 8- İlk Ta'lim-i Kırâat, 9- Ulûm-i Diniyye Dersleri (1. kitap), 10- Ulûm-i Diniyye Dersleri (2. kitap), 11. Kırâat-ı Türkiye (1. kitap), 12- Kırâat-ı Türkiye (2. kitap), 13- Kırâat-ı

Türkiye (3. kitap) 14- Ta'lim-i Kırâat, 15- El-Haytu'l-Ebyez Yâhud Ramazan Vâizi, 16- Târih-i Enbiyâ ve İslâm, 17- Küçük Târih-i Enbiyâ ve İslâm, 18-Et-Tarâ'if Ve'z-zarâif, 19-Lûgat-ı Cûdî²⁸

(39) Nevâdir-i Nefîse'nin ön yüzü (İbrâhim Cûdî Efendi'nin ilk eseri)

تاریخ انبیاء و ائمه

عمری

ابراہیم جودی

صاحب و ناشری

کتابچی احمد حدی

ہر حق محفوظ

۱۳۲۸

Bu eserlerden *El-Haytu'l-Ebyez Yâhud Ramazan Vâizi*, *El-Kenzü'l-Esnâ Fî Şerhi'l-Esmâil Hüsna* ve *Lûgat-ı Cûdî*'nin lâtin harfleri ile ikinci baskıları yapılmıştır. *Lûgat-ı Cûdî*'nin, Türk Dil Kurumu tarafından 2006 yılında Prof. İsmail Parlatır, Bilgin Tezcan Aksu ve Nicolîa tarafından hazırlanan 758 sayfalık ikinci baskısında, binlerce okuma hatasının olduğunu Prof. Dr. İlyas Karslı, çok yönlü bir araştırma ile ortaya koymuş ve araştırmasını şu cümlelerle bitirmiştir:

Son olarak şunu da söylemek gerekir ki, bu makalede dile getirilen hatalar, eserin çok dikkatli ve titiz bir şekilde okunmasının ürünü değil, sadece klâsik bir okuma esnasında göze ilişen şeylerdir. Farsça, bilgi alanımızın dışında olduğu için, o konuda bir şey söylenmemiştir. Eserin yapılacak yeni baskılar için, yeniden gözden geçirilmesi, aslı ile karşılaştırılması, Arapça ve Farsça uzmanlarına kontrol ettirilmesi, yapılması gereken en öncelikli iş olmalıdır. Çünkü, bu araştırmadan anlaşılan, Arapça ve Farsça olmadan, Osmanlıca bir metnin anlaşılamayacağıdır.²⁹

Ölümü Ve Yankıları

Cûdî Efendi 'nin iki yıl kadar süren "Müftülük" hizmeti ile ilgili bilgimiz yoktur. Son yılların yoğun ve yorucu çalışmaları yüzünden yorgun ve hasta düşmüştü ve boğaz kanserinden muztarîb idi. Tedâvi için İstanbul 'da ameliyat olmuşsa da, şifa bulamamış, bu yüzden Müftülüğü'nde yeterince aktif olamamıştır. Nihâyet, tamâmen zayıf düşen Muallim İbrâhim Cûdî Efendi, H.30 Ramazan 1344/M. 12 Nisan 1926 târihinde Trabzon'da bir Kadir Gecesi, rûhunu Mevlâyâ teslim etti.

Trabzon'lu Muallim İbrâhim Cûdî Efendi'nin ölümü, Trabzon'da ve bütün Türkiye'de üzüntü ile karşılandı. "Hoca Efendi, Cûdî Efendi" gibi ünvânlarla anılan bu değerli insânın ölümü üzerine, Trabzon'daki bütün müesseseler, dükkan ve resmî dâireler kapalı tutulmuştu. Cenâzesi mahşerî bir kalabalık eşliğinde, Hacı Kâsım Mahallesi'ndeki evinden alınarak,

²⁸ Albayrak, İbrahim Cûdî, s. 83-121

²⁹ İlyas Karslı, "Osmanlı Metinlerini Anlamada Arapça'nın Önemi-Lûgat-ı Cûdî Örneği", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2007, Sayı 32 (2007/1), s. 88

omuzlar üzerinde Hâtûniyye Câmîî' 'ne getirilmiş ve burada cenâze namâzı kılındıktan sonra, Hâtûniyye Mezarlığı'nda, babası Hacı Mehmed Efendi 'nin kabri yanına defnedilmiştir.

Cûdî Efendi'nin ölümü Trabzon'da büyük üzüntü ile karşılanmıştı. Rûhu için Hatîmler yapılp, Kur'ân-ı Kerîmler okundu, gazetelerde hakkında övücü makâleler, şiirler yazıldı. Trabzon'da yayımlanan İkbâl Gazetesi, 13 Nisan 1926 târihli nüshasında, Cûdî Efendi'nin ölümü ve cenâzesinin kaldırılmasını haber olarak şöyle veriyordu:

Ziya-i Elim

Fâzıl Müftümüz ve kıymetli Hocamız İbrâhim Cûdî Efendi 'yi gaib etdik. Uzun müddetden beri boğazından muztarîb olan ve son İstanbul 'da yapılan ameliyyâtta sonra, artık hânesinden dışarı çıkamayan fâzıl ve kıymetli hocamız, Müftî-yi Belde, İbrâhim Cûdî Efendi, dünkü gün irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir. İrtihâl haberi, hiç şüphe yok ki yalnız Trabzon'umuzda değil, civâr vilâyetlerimizde de derin teessürle karşılanacak olan mumâileyh, fazîletiyle, nezâketi nefsinde cem etmiş, keskin zekâlî ve hoş sohbet bir zât-ı âlî idi. İrtihâli, memleket için cidden elîm bir ziyândır. Bu itibarla yalnız âilesi erkânına değil, bütün hemşehrîlerine beyân-ı ta'ziyet eyleriz.

Muallim Cûdî Efendi için, yakın dostu Hamâmî-zâde ihsân Bey de, mücevher târihle, şu dörtlûğü yazmıştır:

"Dest-i bî-dâd-ı zemân fevtiyle;

Açdı, bir safha-i hûnîn-i siyâh.

Düşdü bir cevher-i târîh, İhsân!..

Güdi, Cûdî gibi fâzıl eyvâh!.. " H.13

Cûdî Efendi'nin cenâze namâzında, yaşı 90 'a varan ve ilk ders aldığı hocalarından Rûşen Efendi 'nin musallâda, *"El mevtü'l-âlim ke-mevti'l âlem"* yâni *"Bir âlimin ölümü, bir âlemin ölümü gibidir"* sözleriyle başlayan içli ve duygulu hitâbesi, yıllarca hâfızalardan silinmemiştir. Gerçek olan şu ki, Cûdî Efendi kültür ve fikir hayatımızın büyük bir mihenk taşı idi.

Mevlâm rahmeti ile muamele etsin.